

לא היה כדוגמתו בקרב רבני תקופתנו

דמותו הקורנת אור של ד"ר רבינו עקיבא איגר אב"ד פוזנא משתקפת גם מכתבי העתים בתקופתו, שעל אף מלחמתם העיקשת לעקור את היהדות מקרב בני עמינו, שרבינו עמד כחומה בצורה כנגדם, הוכרחו להודות לאחר פטירתו שלא היה כדוגמתו בקרב רבני תקופתנו. לפנינו שני מאמרים שפורסמו בעתון 'אלגמיינע צייטונג דעס יודנטומ'ס 837 גליונות 95, 101. הקטע האחרון, הכולל גם את סדר יומו המפורט של רבינו, פורסם בספר בית-אל ח"א (פעסט 868) עמ' 192-3. התודה לגב' חיה ב. מרקוביץ עבור התירגום מגרמנית צחה ללשון של ימינו.

שלמה יהודה הכהן שפיצר

פוזן. ביום י"ג תשרי אחרי השעה תשע עזב רבנו עקיבא ב"ר משה איגר, שנולד באייזנשטאט בהונגריה ביום י"ד מרחשוון תקל"ב, את העולם הזה, שבו התהלך יותר משבעים וחמש שנה, ועבר לעולם שכולו טוב. כבר שנים רבות היה חלוש ושבירי, ולעתים קרובות הפריד אך פסע בינו לבין הקבר. בחודש שעבר לקה בשיתוק חמור בגופו, עד שמשך מספר ימים העידו אך סימנים קלושים שהינו עדיין בחיים. אולם שלהבת נשמתו הדועכת התלהטה עוד פעם, והצדיק הקשיש זכה עוד לחגוג את היום הקדוש [יום כיפור] של עם ישראל. פתיל חייו קופד לחלוטין רק אחרי שהקב"ה זיכה אותו באות אחרון זה של שלום ושל מחילה.

על גודל ההערצה לה זכה במהלך כ"א שנות כהונתו כאן תעיד העובדה שמשעת פטירתו ועד אחרי קבורתו נותרו כל החנוניות והדוכנים של חברי הקהילה היהודית סגורים. כמעט כל יהודי המקום השתתפו במסע ההלוויה. גם עגלות רבות של נכבדים נוצריים הצטרפו לתהלוכה. במיוחד יש להדגיש שגם הבישוף של המחוז הראה באופן זה את השתתפותו בצער, והעיד בכך על רוחו ההומנית. בבית הקברות נשאו הדיינים שלושה הספדים. בו בזמן חולקה צדקה לעניים יהודים ונוצריים שהגיעו בהמוניהם.

בקשר למשפחתו נזכיר כאן כי חמישה עשר ילדיו שעדיין בחיים מבכים את אביהם הטוב. אשתו האחרונה, בזיווג שלישי [שני], נפטרה שנה אחת לפניו. אובדנה היתה ככל הנראה המכה האחרונה ששברה את בריאותו הרופפת של הרב הישיש לחלוטין.

שמעו של הנפטר יצא בשל בקיאותו בספרות ובשל למדנותו התלמודית העמוקה. הידע העצום היה מסודר בשכלו הבהיר. על שמו הטוב השכיל לשמור מבחינה מוסרית על ידי הסתפקות במועט, חוש צדק מחמיר ודאגה לזולת. כמו כן תמיד גמל חסד עם כל אחד שביקש את עזרתו. השם שיצא לו **בכל אירופה** ואף בחלק מאסיה היה כה גדול עד שמבחינה זו לא היה כדוגמתו בקרב רבני תקופתנו.

אין כאן המקום לתאר בפרוטרוט את עשייתו המאומצת. בין תלמידיו הרבים, שמנו יותר מאלף וחמש מאות נפש ונפוצו לכל רחבי אירופה, יהיו ודאי כאלה, בפרט המצטיינים שבהם, שיעמידו לרבים יד ושם בתארם את חייו.

זכרון

עליו

רשומות לתולדות אישים וקהלות, אגרות ומסמכים

בהוצאת מכון 'זכרון' להנצחת יהדות הונגריה

בית 'חוג חתם סופר' שיכון ה'

רח' בית יוסף 11 בני ברק - דוא"ל: 3446@okmail.co.il

ג' אב תשע"ה

עלה 3

בס"ד

בגליון:

- ב לא היה כדוגמתו בקרב רבני תקופתנו
אחר מטתו של רבי עקיבא איגר / לדמותו וסדר יומו
- ה הרבנות בטאלטשווא
מינויו של רבי יוסף גרינוולד בשנת תרי"ד-ט"ו / מכתב אודותיו
אל נכדו בעל 'ערוגת הבושם
- ח הדיין בראצפערט
מוצאו ויחוסו של רבי נתנאל הכהן פריעד - מהרב **דובעריש**
וועבער
- טז גט מירושלים לבאניא
רבי נפתלי גרינוולד מבאניא-ירושלים ומשפחתו
- יח מבית מדרשו של ה'כתב סופר'
פרק לתולדות חכמי טאפאלטשאן / הרב"ד רבי אברהם הלוי
פראגר וחיבורו בכת"י עמ"ס תמורה
- כג עוללות
מקום קבורת אַם החת"ס / רבי ברוך בענדיט כ"ץ

הנפטר שמר על המסורת בנאמנות ראויה לציון. בדאגה עקב אחר כל ערעור של חומת היהדות המסורה. הוא העדיף לשמר את האוצר עתיק היומין כמקשה אחת בצורתו הישנה וללא שינויים, מתוך פחד להמעיט בערכו על ידי התכתו לצורות חדשות. לפיכך עסק רבות במניעת שינויים, שלדעתו לא עלו בקנה אחת עם היהדות האמיתית.

להלן העתק של הודעת הפטירה על רעק"א שהופיעה באחד העיתונים המקומיים, ובה קטע מצוואתו של הנפטר המשקף את אופי הצוואה כולה:

הודעת פטירה

אבינו הטוב וירא השמים, הרב הראשי ר' יעקב מוזס [עקיבא בן משה] איגר נקרא ברצון הצודק של הטוב והמטיב לכל, ביום [י"ג תשרי] מחייו הארציים לחיים טובים יותר. אנו מודיעים זאת לידידיו ומעריציו, ובמיוחד לתלמידיו וחבריו, ומצרפים בזאת קטע מצוואתו כדלהלן:

"על פטירתי יש להודיע לתלמידי וחברי באמצעות העיתונים הציבוריים, בתוספת בקשתי מהם שלזכותי ילמדו בשנה הראשונה יום פרק משניות אחד, וכן אחר כך ביום היאהרציט שלי. וחץ מזה אני מבקש לא להספיד אותי בשום מקום מלבד במקום הקבורה".

פוזן, [י"ח תשרי תקצ"ח]

הבנים והחתנים המתאבלים

*

מדברי ההספד על הרב איגר המנוח, שמתוכם כבר ציטטנו בעבר [ראה לעיל], אנו מוסרים עוד זאת: שמו המלא של הנפטר היה ר' עקיבא [בן] משה איגר. שם משפחתו נקרא גם: גינז מא"ש [פירוש: מאייזנשטאט]. לפנים כיהן כרב המדינה במארקיש-פרידלנד, ובשנת [תקע"ה] מונה למנהיג הרוחני של הקהילה היהודית כאן. את כהונתו כאן ייקר כל כך עד שדחה את כל הצעותיהן של קהילות גדולות יותר, משרות שהיו מסבות לו יתרוונות כספיים ניכרים.

ההלוויה התקיימה בשעה שלש אחר הצהרים בצורה מכובדת ונוגעת ללב כיאה לאבל הגדול. לפני הנפטר הלך שמש בית הדין, אוחז במקלו ובאחד מכתבי היד הרבים שאותם הותיר הרב אחריו, והכריז: פנו מקום! אחרי הנפטר צעדו החתנים המתאבלים של [רבי עקיבא] איגר – כי הנפטר אסר בצוואתו על בניו ועל בנותיו להשתתף בהלוויתו – וגם תלמידיו הרבים. אחריהם פסעו יתר הרבנים, חברי החברה קדישא, גבאים של חברות, וכן כמעט כל חברי הקהילה, שלא ויתרו על ההשתתפות על אף מגיפת הכולירה האיומה המשתוללת כעת בעיר.

בשולי מסע ההלוויה הארוך מאוד צעדו נכבדים רבים מהגויים. בסוף נסעו 29 כרכרות, בהן ישבו בעיקר נציגים של המעמד הבורגני הגבוה שנשלחו להשתתף בהלוויה לכבודו של הנפטר. ההלוויה יכלה להיות מכובדת בהרבה, אילו היו מודיעים על פטירתו לרשויות באופן רשמי. ברם ניתן לתרץ את המחדל בפטירתו הפתאומית, ובשל גודל המכה שניתכה על הקהילה, שכחו נציגיה לדווח על כך לרשויות כנדרש.

במסע ההלוויה הפרה הכמות האדירה של משתתפים את אוירת האבל השקטה. בבית הקברות נשאו מספר דיינים ותלמידי חכמים אחרים הספדים במילים פשוטות הנוגעות ללב, ובהם תיאורים ציוריים ומלאי-אור של חיי הנפטר.

*

לא נוכל להיפרד מקברו של רבי עקיבא איגר, מבלי להיזכר בהופעתו **החיצונית** שעוררה חיבה. היה קטן-קומה, ראשו היה מעט גדול מדי בהשוואה ליתר הגוף. עיני התכלת שלו יוקדות, מצחו היה קמור, גבוה ורחב. תווי פניו שיקפו רצינות וכבוד. על שפתיו היה נסוך חיוך מאושר, לעתים מלווה במין עצב מתוק. באופן כללי שיקפו פניו הצרות חולשה, סבל חרישי, הכנעה ואורך רוח מתוך יראת שמים. קול דיבורו היה בדרך כלל צלול ונחרץ, לעתים קרובות גם מלא תנופה ולהט, אולם בעת מסירת שיעור היה מקוטע וקלוש, אף לא ברור בשל מבטאו ההונגרי, כך שתלמידים חדשים התקשו להבין אותו בהתחלה.

מעורר השתאות היה **סדר יומו** הקפדני, בו התמיד האדם החלוש מבחינה גופנית יותר **מעשרים וחמש שנים**. סדר זה מעניין דיו בכדי שנביא אותו כאן:

על אף ששכב לישון רק סמוך לחצות הלילה, השכים רבי עקיבא איגר לקום ממיטתו בשעה ארבע בבוקר, ואחר כך למד משנה עד לשעה שש. השעה שש עד שבע היו מוקדשות למסירת שיעור למספר בעלי בתים, השעה שבע עד שמונה לתפילת שחרית. בין שמונה לתשע אכל ארוחת בוקר יחד עם בני ביתו, שאותם לא ראה אחר כך שוב משך כל היום כולו. ארוחת הבוקר היתה מורכבת מספל קפה ללא סוכר מתשע עד עשר: תנ"ך; מעשר עד אחד עשרה: שיעור, ומשתים עשרה עד אחת: חזרה על הנלמד. [בימי החול] **אף פעם** לא סעד ליד שולחן ערוך. המרק הפשוט שאותו אכל בצהרים הוגש לו לצד הגמרא הפתוחה.

בין השעות אחת ושתיים אחה"צ נח על הספה ומצויד בעיפרון עבר על **הספרים החדשים** שהביאו לו. אחר כך, בין שתיים לארבע הלך לבית דין או לשיבת ראשי הקהילה שהתקיימו בשעות אלה. בשונו מהישיבות הנ"ל שתי כוס יין, ומיד אחר כך יצא לסבב ניחום חולים וביקור חולים בליווי השמש של החברה קדישא. עלינו להזכיר כאן שהיה רגיל לבקר את כל האבלים והחולים שבקהילה, ללא הבדל דרגה ומעמד.

על מנת שיוכל להתפלל גם את תפילת מנחה בתפילין הוא קבע אותה תמיד לשעה ארבע אחה"צ, ולאחר מכן מסר בפני כמה בעלי בתים שיעור ב"מגן אברהם". בתפילת מעריב, שאותה התפלל יחד עם בעלי הבתים האלה, הכליל תמיד תפילה למען החולים. השעות שמונה עד עשר בערב הוקדשו לקריאת וכתובת מכתבים, ואחר כך למד עד השעה שתיים עשרה בלילה.

בערים הגדולות השתתפו בהלוויותיהם של עניים בדרך כלל מעט מאוד אנשים, על כן הורה רבי עקיבא לחברה קדישא לקיים את ההלוויות תמיד בשעות לפני הצהריים ולעבור לפני בית מדרשו. או אז נהג להצטרף למסע ההלוויה וצעד בראש תלמידיו, כמאתיים או שלוש מאות מספר.

שונה מן הסדר הנ"ל היה יום שישי אחה"צ. אז לאחר המרחץ נהג רבי עקיבא לטייל עד כניסת השבת. שבת היתה היום היחיד בשבוע שבו היסב לסעודה לשולחן ערוך. פה נזכיר עוד שהיה גם מוהל והכניס אלפים בבריתו של אברהם אבינו.

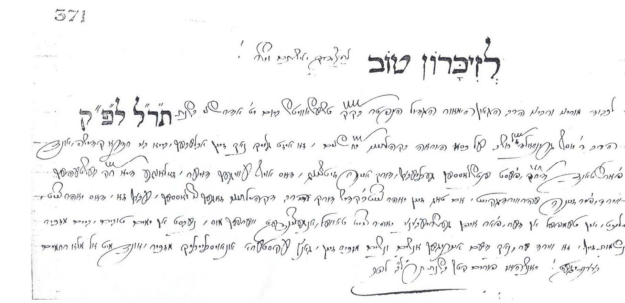
הרבנות בטאלטשווא

קהלת טאלטשווא זכתה ועמדו בראשם רבנים מפורסמים, גדולים בתורה ובצדקות. הרב הראשון שידוע שכינהו כן הוא רבי משה דוד אשכנזי בעל ה'באר שבע' ו'תולדות אדם'. נתקבל בשנת תקס"ב, וכיהן בה עד לעלותו לארה"ק בשנת תר"ג. נפטר כאב"ד צפת ביום י"ח תמוז תרט"ז ושם מנו"כ [במקורות מסוימים מובא שבנו רבי שלמה אשכנזי אב"ד בעקשאווין, שאף הוא עלה לארה"ק, מילא מקום אביו בטאלטשווא במשך עשר שנים. מסופקני אם בכלל מילא את מקום אביו].

בשנת תר"ו לערך מצאנו (במכתב בכת"י) שהקהלה מחפשת רב, שכן "זה שלש שנים לוקח אדוננו מורנו... יען נדבה רוחו אותו לנסוע לארץ הקדושה". ובשנת תר"ז נתמנה רבי אהרן גרינברגר בעל ה'דעת סופר', וכיהן בה עד עלותו על כס הרבנות במיהאלאוויץ, שם כיהן למעלה מארבעים שנה עד לפטירתו י"ח תשרי תרנ"ג.

למלא מקומו נתמנה, בשלהי שנת תרל"ד, רבי יוסף גרינוולד, שכינה לפני כן ברבנות יאנושהאז. ההחלטה על מינויו היה בעת ביקורו במקום, ונתנו לו בו

במקום כתב מינוי. הוא חזר לביתו עם הבטחה שיודיעו לו את התנאים וזמן בואו. בהעתקות ממכתבים של הקהלה, מצאנו את נוסח הכתב שנמסרה לו:

מפנקס הח"ק ביאנושהאז

תרגום:

לזיכרון טוב להצדיק איש תם וישר / לכבוד מורינו ורבינו הרב הגאון המאור הגדול הנפטר בק"ק טשעשאוויתש ביום י"ט אדר שני בשנת תר"ל לפ"ק הרב ר' יוסף גרינוואלד ז"ל יושב על כסא ההוראה בקהלתינו י"ח שנים, הוחלט מיד אחרי פטירתו באסיפת בני החברה קדישא והנהלתה, שלעולמי עד כל זמן שהח"ק קיימת, ייאמר קדיש על רום מעלתו ביום היאהרציית שלו ע"י הרב דקהלתינו, וידליקו נר נשמה בביהכ"ס בלוח היאהרציית שנכתב עליו (גם בימים טובים). ובעת מזכיר נשמות יזכירו אותו, אחרי שהזכירו את יתר האנשים והנשים, באופן מיוחד וקבוע, ואח"כ יסיימו ב'אל מלא רחמים' / יאנשהאז פורים קטן תרל"ב לפ"ק

ג' אב תשע"ה

[ה]

עלי זכרון

ולתעודה, וקיימו וקבלו את כבוד ... המאור הגדול למחוקק צדק במשענתו, ומן אז והלאה זה שמו נקראו לו רב אב"ד דקהלת טאלטשווא יצ"ו, וזאת העטרה שעטרה לו קהלתנו ושמו על שכמו המשרה ובידו שרביט הזהב, להנהיג ולהישיר כל עניני הכנס' בהשקפת הטוב והמועיל לכל עניניהם הכלליים לתקנת הציבור ותועלת הקובץ, ולהורות לעם דרכי ה' הן בהוראת אור"ה והן בעניני גרושין וקדושין וד"מ [=ודיני ממונות] כפי רשיון הממשלה ע"פ קומפרמוס, ולהחזיק ישיבה להרביץ תורה ולהאדיר, ולדרוש במקהלות בשבתות ומועדים כפי מנהג ישראל, ולהשגיח גם על ילדי ישרון אשר בבית החינוך ישים עין השקפתו לתועלתם ושלמותם, לפנות כל סיג ומכשול מדרכיהם דרכי הקודש. ובלעדיו בל יעוז אנוש להרים ראש להכניס עצמו בענינים כאלה לעשות מאומה בלי ידיעתו במקהלתנו יצ"ו.

אמנם ההספקה להרב נ"י מדי שבוע בשבוע וזמן התחלת הרבנות יוגבל במעמד כל אנשי העיר ע"פ רוב הדעות.

וע"ז חתמו עצמם ר"ה [=ראש הקהל] וחמשה טובי העיר

ההחלטה על "זמן התחלת הרבנות" השתתתה, לאחר שראש הקהל חזר בו מהסכמתו למינוי, ואף החליט למנות רב אחר. המעיין בתולדותיו שנדפסו ב'תולדות ערוגת הבושם' (לנכדו) וכן במה שכתבתי ב'עטרת עקיבא', יראה מקצת מהסערה שהיתה עד להגעתו לכהן בפועל. יותר מזה מתברר מתוך טיוטות של מכתבים שנותרו כאמור, אמנם לא נאריך בזה, ונעתיק רק אגרת אחת שכתב לאחר כשלושים שנה רבי אלכסנדר זושא קליין, אחד מנכבדי הקהלה בטאלטשווא, אל נכדו רבי משה גרינוולד בעל 'ערוגת הבושם', לאחר שנתמנה לרבה של הומנא.

לכבוד הרב המה"ג הגאון האב"ד דקהלת הומנא יצ"ו

הן רוח בטני הציקתני ושכולת התשוקה שטפתני לאמור שלח, ארוצה חפשי וירוח לך, עד כי פתינו לבי לכונו מדברותי ולבא אל המלך שלא כדת בטרם צלחה עלי רוח צחה ושפה ברורה כמשפט, והתקוה הבטיחני אשר הדרת כת"ה ברב ענוה וצדק ומוסרו הנפלאה יתן מקום לדברי אלה, וזה:

אני המדבר הנני מתושבי קהלת טאלטשווא יצ"ו, וזה היום כשלושים שנה ועוד, זקנו המנוח כבוד הרב מהר"י זללה"ה נתקבל לרב אצלנו פה, וכאשר פנה מאתנו לביתו בטרם בואו הנה למכון שבתו, התקוממו נגדו איזה יחידים לבלע ולהשחית אחוזתו ולהרסו במצבו, ובלט קשרו עליו קשר אמין ושימו אחד מן הקושרים לראש הקהל, ואת הרב מפ... הקימו לו לשטן. ויקראהו לבא הנה לקחת מקומו באשר נודע למו שיש להרב הנ"ל איזה טענות נגד זקינו ז"ל מפאת הרבנות שקבל. ופתאום בא הנה והתראה פניו אצלנו הרב מפ..., וסיפר לנו סבת ביאתו, והראה לנו האגרת מר"ה [=מראש הקהל] שכתב לו לבא הנה ולדרוש. אז הרציתי הדברים להרב הנ"ל שר"ה שלא מדעת אנשי העיר כתב לו זאת, יען לנו כבר רב שנתקבל

ג' אב תשע"ה

[ו]

עלי זכרון

במעמד רוב אנשי הקהלה ות"כ בפועל, ואין לשנות. ונבקשהו לבל יעפיל לדרוש במקום שחב לאחרים, ולא יועיל לעצמו, כי רוב ההמוני הי' אשר כרתו עמו ברית הנז' באמנה אתו מבלי פרץ. מוטב יקבל שכר על הפרישה ולא על הדרישה. אולם הרב הנ"ל לא קבל זאת מאתנו, ור"ה הי' בעוזריו וידרוש דרש בבהכנ"ס באופן בלי נאות ויהי' למהתלות וללעג למקשיביו.

וכאשר נודע הדבר לכבוד זקנו המנוח ז"ל, בקש אותי לעמוד לימינו ללחום את לחמיו לשבר רשת הקושרים. ואני נעתרתי לבקשתו, והבאתי הדברים לפני גדולי דורנו [ביניהם בעל ה'כתב סופר'] העומדים במצפת ישורון לנס, והשתדלות לא שבה ריקם, כי קמו אצילי ארץ איש מכסאו להטות הכף לזכות זקנו ז"ל, ולמתקוממיו קראו ... חידלו רגז והקולות יחדלון. אמנם בכל זאת לא רפתה רוחם להשיב חרב מלחמה את אחיהם אל תערה, עד כי צדק משמים נשקף אחרי כלות שנה תמימה ועוד עלה הכורת עליהם, ור"ה אשר בראשו נפל שדוד פתאום ויהי' לחרדת אלקים, ושאריתם כל פועלי און התפרדו כי נבהלו נחפזו ושמו יד לפה. ואז מרבית אנשי קהלתנו יצ"ו שמו בי פניהם לברר הדבר אשר החילותי ולהביא את הרב אל מקומו בשלום. וכן עשיתי לו ונאספהו אל עירנו בכבוד והדר אל מכוון שבתו בשאון עלז והמון רבה לתפארת, ותהי' המשרה על שכמו בשלום ומישור כל ימי שבתו אצלנו פה. וכל זה נודע אצלנו ומפורסם לכל.

אולם מה שיש בדבר מן החידוש בלי ספק מנפלאות תמים דעים מה שאספר, איך גם כבוד הרב מפ' נתבקר פנקסו והומדד לו כמדתו בתכונה נגדיות שקולה ומדוקדקת בערך שוה, כפי מה שהעווה נגד זקנו ז"ל, אחרי כלות זמן כשלושים שנה ועוד, כי בעל הגמולות אנה לידו והובילו למשפטו למקום משפטו להשקותו קבעת כוס ביד ה' לשלם לאיש כמעשהו. ויבהלוהו רעיוניו לק"ק הומנא יצ"ו אשר במעוף חזיונו נטה אלי' קו להאחז באחזתה להתקבל שם לרב אב"ד, וכפי הנשמע רבים מאנשי שלומו נטו אחריו והטילו עליו הוד לנטלו ולנשאו לרב וקראו לפני אברך. וכן התפאר בשובו לביתו, כי קהלת הומנא נתנה לו למורשה. ובמשך זמן לא כביר הקהלה שינתה את טעמה, ובין כה וכה הקיץ משנתו והנה חלום, והשתדלותו שבה בידיים ריקניות, כי תנופת שוא הונף, ונתקיים בו בהתנשא זמות ונתנבלת.

סוף דבר קורא הדורות מראש הצמיח צמח צדק נצר נעמן ובן יוסף נ"ע, איש חמודות ובעל קרנים ויעטרהו שורק במקום נאמן לגדור בעם ה' בעיר הומנא והגליל, ולו יאתה להיות יורש עצר מבית יוסף תחת הרב הנ"ל, אשר עמד נגד זקני [עמו] לשטנו, וחזרה העטרה לישינה ונודע ה' משפט עשה.

ולהיות ענין זה כמעט אומר חזי לי חזי כי מי כמוני יודע היטב הדברים כמו שנפלו בזמניהם למקומותם, והמרחק המקומי והזמני רק ביניהם, ואיך ידע ערכן זה על זה באשר הנה משולבות אשה אל אחותה ביחד מסובב אל סבות והנמשך אל הקודם, איש אשר שני המאורעות בשני המקומות עקבותיהן לא נודעו לו. לכן מצאתי עצמי

עלי זכרון [ז] ג' אב תשע"ה

מחוייב לספר נפלאות השי"ת ומשפטיו לעם נולד כי עשה, להודיע בזה משפטי ה' צדקו יחדיו ונגד זקניו כבוד.

והנני כמתנצל לפני הכת"ה לבל יחשוד אותי ח"ו במה שכתבתי כאילו הייתי שמח לאיד, חלילה לי מזה, סהדי במרומים ועדי בשחק כי לא כונתי לזה, זולת על דרך המשורר שנאמר ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ימחץ בדם וגו' ויאמר אדם אך יש אלקים שופטים בארץ. וזה מה שכונתי במה שכתבתי, וזה פרי' פרי לצדיק. לכן אקוה אשר אגרותי אלה יפיקו לי רצון מה', וגם כת"ה ירצם, וזה מה שרציתי.

ולתשובתו הרמה אחכה, דברי ידיו הבעה"ח שנת תרמ"ה לפ"ק פה טאלטשווא.

כנראה שהמכתב לא היה לרצון ה'ערוגת הבושים', שכן עוד שנה לאחריה הוא לא ענה תשובה לכותב המכתב, על אף שייחל וציפה לכך.

רבי יוסף נשאר בטאלטשווא תקופה קצרה, ובשנת תר"ז עלה על כס הרבנות בטשעטשוואוויץ, בה כיהן עד להסתלקותו ביום י"ט אד"ב תר"ל. על מקומו בטאלטשווא נתמנה בשנת תר"ט לערך רבי אברהם יצחק גליק בעל שו"ת יד יצחק וש"א"ס, ושימש שם כיובל שנים עד לפטירתו ביום ב' אייר תרס"ט. הרב האחרון היה רבי עקיבא פנחס קורניצר, שנתמנה בשנת תרפ"ח. נהרג עקה"ש בשנות החורבן.

הרב **דובעריש וועבער**

ברוקלין

הדיין **בראצפערט**

מוצאו ויחוסו של רבי נתנאל הכהן פריעד

אודות מה שנידון בעלה 1-2, נעתרתי לבקשת העורך למסור פרטים נוספים על מוצאו של הג"ר נתנאל הכהן פריעד דומ"ץ ראטצפערט. על כן אנסה לתאר בשורות הבאות את כל מה שנודע עד הנה בענין מקור מחצבתו ומשפחתו, וברור שיש עוד מקום לחקור ולמלא החסרון, אמנם אמסור כאן את מה שעלתה בידי עד הנה.

הג"ר נתנאל הכהן נולד לערך בשנת תר"ך לאביו הרבני "המופלג בתורה" מו"ה ר' שלמה יואל הכהן פריעד ז"ל מיקירי ונכבדי ק"ק מאד, ולאמו מ' ליבא ע"ה בת הרבני הנגיד מו"ה ר' אברהם [ב"ר יעקב] ניוואהנער ז"ל מק"ק מאד.

מוצאו של הרבני מו"ה ר' שלמה יואל הכהן פריעד היה מכפר מאלשיץ / מאלצא הסמוכה למיהאלעוויץ. בא למאד לשאת אחת מבנות יקירי הק"ק והתיישבו שם, אמנם כנראה שזמן מסויים אחר הנישואין חזר ר' שלמה יואל לגור במקום מגורי אבותיו בכפר מאלשיץ, ששם נולדו לו כמה מילדיו, וכנראה שגם הג"ר נתנאל

עלי זכרון [ח] ג' אב תשע"ה

דומ"ץ ראטצפערט נולד עוד בכפר מאלשיץ, שכן ילדיו שנולדו קודם ואחר שנת תר"כ נולדו במאלשיץ. [בכפר זה נולד גם ש"ב הג"ר יהושע העשיל הכהן פריעד אב"ד קאפיש, ע"ע לקמן].

על ר' אברהם ניוואהנער מק"ק מאד חמיו של הרבני מו"ה ר' שלמה יואל הנ"ל, כבר הארכתי בספרי מגילת יוחסין לבית לעווי - קנאבלאך ואביא בקצרה כאן.

ר' אברהם נולד לאביו ר' יעקב לערך בשנת תק"ס, ונעשה ראש העדה בק"ק מאד, תלמיד חכם ונגיד, דבק לצדיקי הדור ומקורב אצל הרה"ק בעל אך פרי תבואה מליסקא, מקובל במשפחה שהוא הראשון במשפחתו שנקרא בשם "ניוואהנער", משום שכשהגיע לעיר מאד להתיישב, קראו אותו "תושב חדש", בלשון אידיש "ניוואהנער".

ובפנקס חברה קדישא "נר למאור" בק"ק מאדא [כת"י בספריית בית המדרש לרבנים באמריקה מס' 8499a, ובאדיבותם העתקתי, תודה להם ובמיוחד להרב זכריה שוורצברד] משנת תר"ב עמ' 20:

"באסיפת בני חברא דנר תמיד יצ"ו עלה ה"ה הנגיד מו"ה אברהם ניוואהנער

להיות כאחד מבני החברא נ"ת לכל דבר שבקדושה ונתן כסף ערכו עליו 3:48, א' דחו"ה פסח זכור ב'ר"ית' אברהם לפ"ק.

התמנות הג"ר נתן פייטיל רייניץ

לאב"ד בק"ק מאד היתה בזכות השתדלות הצדיקת מ' פיגא, כאשר מסופר על הג"ר נתן פייטיל בספר תולדות גאוני הגר - רבני מאד (טאלטשאווה תרע"א, עמ' ט): "הנה ה' כי בעת עזב את העיר דיענדיעש הלך לשוב בארץ נע ונד אולי יזדמן לו איזה פרנסה, עד כי בא עירנו ויסר אל בית הגביר המפורסים מו"ה אברהם ניוואהנער ז"ל ראש הקהלה בעת ההוא, והוא לא ה' בביתו כי נסע תמיד לרגל מסחרו, רק על ש"ק בא לביתו, ויואל הג' ז"ל לשבת בביתו עד ש"ק. והנה אשת ר' אברהם הראש הקהל ה' אשת חיל מאוד, ותתן לו מטה כסא שלחן ומנורה, והוא למד שם בהתמדה עד ש"ק כי מצא מקום מנוח לו. ויהי כי בא ר' אברהם ז"ל לביתו, ותספר לו אשתו מן האורח הנכבד אשר בא לביתם מן התמדת לימודו. ואחרי ש"ק אמר לו ר' אברהם הנ"ל כי אם ירצה ימצא עוד שבוע זאת בביתו ויספק לו מזונו, ויעש כן. ובש"ק השני כאשר בא ר' אברהם הנ"ל לביתו אמרה לו אשתו, כי איש כזה יקר המציאות, ולדעתה ה' טוב לקבלו לרב ומורה. ואברהם שמע לעצת אשתו,

וסיפר לאנשי עדתו מהאורח הנכבד אשר הקרה ד' לפניו, ויתיעצו הקהל וקבלו אותו לאבדק"ק".

אשתו מ' פיגא ע"ה [בת שרה] למשפחת ברייער (עפ"י המפקד משנת תרכ"ט, וכן ברישום פטירת בנה ר' יצחק יעקב בשנת תרנ"ו), נפטרה במאד, בת פ"ד שנה (עפ"י רישום פטירתה במאד) ביום כפור שנת תרמ"ה, וכך חרות על מצבתה שם:

"נפטרה ביום הכפרים תרמ"ה לפ"ק / האשה

היקרה

והחשובה

מרת /

פיגא /

עלי זכרון

[י]

ג' אב תשע"ה

אשת התורני הנגיד מוהר"ר אברהם / ניוואהנער ז"ל / פתחה ידה לאביונים / ילדיה גדלה בפנינים / גידולי צדקת ה' ותורתו / אשת חן לבעלה וצדקתו / ביתה היתה לכבוד משפחתה / תלך לפניו רוב צדקתה / שמה נודע בכל הללוה / ראוה בנות ויאשרוה / היות בצרור עליונים חייה / ת' נ' צ' ב' ה"

ר' אברהם נפטר שם ביום ו' שבט שנת תר"מ ושם מנו"כ, וכך חרות על מצבתו שם:

"נפטר בשם טוב ונקבר בכבוד / כתר תורה / ביום ו' שבט תר"מ / לפ"ק / פ"נ / הישיש הגביר התורני והנכבד כש"ת / מוהר"ר / אברהם ניוואהנער / זצ"ל / בן הנכבד היקר מו"ה יעקב ז"ל / איש אמונים רב ברכות / בתוך עמו הלך כל עת נכוחות / ראש עדתו גם בחבורותמו / היה כמה שנים לתפארתמו / מנוער נשא עליו עול התורה / בזקונו גם משכמו לא הסירה / נינו ונכדיו אמץ בדרך היראה / חסדיו רבו לספרם הלשון תלאה / נער וזקן מקוננים יום מותו / הוא מרומים יתענג בעוז צדקתו / זכרונו לברכה נשאר בלב עדתו / ת' נ' צ' ב' החיי"

להנגיד ר' אברהם ידועים כמה ילדים, ביניהם הרבני מו"ה ר' יעקב יצחק ניוואהנער ממאד, הרבני מו"ה ר' ירוחם ניוואהנער ראש הקהל בק"ק מעזאטשאטה, הרבני מו"ה ר' מענדל ניוואהנער מק"ק בודאפעסט, מ' שרה אשת הרבני מו"ה אפרים מרדכי [ב"ר חיים צבי] ציפסער מק"ק מאד, ומ' ליבא הנ"ל אשת הרבני מו"ה שלמה יואל הכהן פריעד מק"ק מאד הנ"ל.

התורני מו"ה ר' שלמה יואל הכהן פריעד הנ"ל חזר כנראה לגור בסוף ימיו בק"ק מאד, ולא האריך ימים הרבה, ובגיל מ"ג שנה נפטר ביום כ"ד שבט שנת תרמ"ד. נספד ע"י הגה"ק ר' נפתלי הכהן שווארטץ אב"ד מאד בס' בית נפתלי פרשת משפטים "הספד על כבוד הרבני המופלג בתורה מו"ה שלמה יואל הכהן פריעד ז"ל (ביום ה' משפטים תרמ"ד) במאדע". וכך חרות על מצבתו:

פ"נ
התו' היקר מו"ה שלמה יואל
פריעד הכהן ז"ל
נפטר כ"ד שבט תרמ"ד ל'
שלמה יואל שלם עם ה' ותורתו
בן אמונים לה' ועבודתו
פאר היה לבניו ומשפחתו
ידו פרש לכל באי קורתו
גדולת צדקתו תהי מליצתו
את תמימים לאסוף נשמתו
ת' נ' צ' ב' ה'

אשתו מ' ליבא ע"ה נשארה אלמנה במאד כמעט כ' שנים, ונפטרה בת ס"ט שנה, ביום פעברואר 20 [=כ' אד"א] בשנת תרס"ה וכך חרות על מצבתה שם:

פ"נ / אשת חיל / האשה הצנועה והחשובה / מ' / ליבא / בת הרבני המופלג / מו"ה אברהם / / נ' / תרס"ה / ת' נ' צ' ב' ה'

להרבני המופלג בתורה ר' שלמה יואל הכהן פריעד וזו' מ' ליבא נולדו כמה ילדים ואביא בקיצור הנוודעים:

א. בנם הרבני מו"ה ר' גדלי' הכהן פריעד מק"ק מאד, נולד במאלצא לערך שנת תרכ"ה, ונשא ביום נאוועמבער 6 בשנת 1889 [תר"נ] בק"ק מאד, את מ' עלקא רחל

ע"ה, נולדה לערך שנת תרכ"ה במאד, לאביה הג"ר אשר זעליג פלאנער דיין בק"ק מאד [עליו הרחבתי במק"א], ר' גדלי' נפטר במאד כ"ז כסליו שנת תש"א ושם מנו"כ. וכך חרות על מצבתו שם:

פ"נ / איש תם וישר כ"ה / גדלי' בן שלמה / הכהן פריעד ע"ה / כל ימיו הי' נהנה / מיגיע כפיו / בכל ערב ובקר הי' / הולך לביהכ"נ להתפלל / נו"נ כ"ז לחדש כסליו / תש"א לפ"ק / ת' נ' צ' ב' ה' / שם אמו ליבא

ב. בתו Hani נולדה במאלצא לערך שנת תרכ"ז, ונשאה בק"ק מעזאטשאטה ביום אקטאובער 18 שנת 1887, להרבני מו"ה Josef שווארטץ, נולד בק"ק Banfalva סמוך לפוטנאק, לערך שנת תר"ז, בן הרבני מו"ה Ignacz שווארטץ וזו' מ' Rozalia שטערן מק"ק Igriczi [סמוך לטשאטה], העד דודו ר' ירוחם ניוואהנער. הם גרו בק"ק הנ"ל ושם נולדו להם ילדים

ג. בתו מ' גאלדא ע"ה, נולדה במאלצא לערך שנת תר"ט, נישאה בק"ק מאד ביום מאי 22 בשנת תרמ"ח, להאלמן ר' [Jakab] פישער בן מו"ה Tobias פישער [וזו' מ' אסתר לבית שווארץ] מק"ק אידראני [Alsonovai/Novajidrani]. הוא היה אלמן בן מ'ו שנים, ונשא את מ' גאלדא שהיתה בתולה בת ל"א שנים. המסדר קידושין היה הג"ר נפתלי הכהן שווארץ אב"ד מאד.

ד. בנו הרבני מו"ה ר' נתן נטע כ"ץ פריעד מק"ק טשאטה, תלמידו של הגה"ק בעל קול אריה ממאד ובערגאסאס, נולד במאלצא לערך שנת תר"ל, ונשא בק"ק טשאטה ביום יאנואר 1 שנת 1895 [תרנ"ה] למרת רבקה ע"ה, נולדה בטשאטה לערך שנת תרל"ד, בת הרבני מו"ה Ignacz יאנאפ [וזו' מ' Hani לבית קלאמנער מק"ק מעזאטשאטה.

ה. בתו מ' Rezi נולדה במאלצא ביום סעפטעמבער 15 שנת 1872, ונשאה בק"ק מעזאטשאטה ביום דעצעמבער 26 שנת 1899 [תר"ס] להרבני מו"ה אברהם פרידמאן בן הרבני מו"ה Markus פרידמאן מק"ק מאד וזו' מ' שרה לבית לעפקאוויטש.

ו. בנו הרבני מו"ה ר' מרדכי הכהן פריעד ז"ל מק"ק מאד, נפטר שם בן נ"ח שנה ביום עש"ק ט' שבט תרע"ג. מצבתו נשתמר על הבית העלמין אבל נקלף רובו. אשתו מ' רעגינא לבית היין.

ז. בנו הג"ר נתנאל הכהן פריעד דומ"ץ ראטצפערט, נולד לערך שנת תר"כ בק"ק מאד (כ"ה ברישום נישואיו, אבל ברור שנוולד בכפר מאלשיץ) ונשא ביום יוני 20 שנת 1884 [תרמ"ד] בק"ק ראטצפערט (רישום הנישואין שם), למרת חיה [Hani] בת הרבני מו"ה ר' קלונימוס קלמן שווארץ מק"ק ראטצפערט וזו' מ' דבורה לבית רייניץ [בתו של הג"ר נתן פייטל רייניץ ממאד]

הג"ר נתנאל הכהן זצ"ל נפטר בראטצפערט ביום י"ב מרחשון רפ"ז וכך חרות על מצבתו שם:

פה נטמן וספון

נפש הרב הגאון צדיק וקדוש עליון תורתו הי' אומנתו והוא כהן לאל עליון נפלה עטרת ראשינו ונאסף כבוד תארינו איך שבת משוש וערבה כל שמחתנו לבינו זוה וחשכה עינינו ליום בכיותינו הלילו שמים וזעקו אדמה קול תמרורים כי הויות מי יפרץ ומי יתרץ שברים הביא בכליותינו מספד מר על עניו כאפר נשב בדד ונבכה ונתפלשה בעפר ואפר הרב ר' נתנאל הכהן זצ"ל דמו"ץ דפה ראצפערטא יע"א נפטר בשם טוב י"ב מרחשון מזמר"ת לפ"ק תנצב"ה

כאמור מקום מגוריו של הרבני מו"ה ר' שלמה יואל היה בכפר מאלשיץ הסמוך למיהאלעוויץ, באיזור זה היה מקור משפחתו, הוא נולד לערך בשנת תר"א בכפר בידקעוויץ / בוטקא (עפ"י רישום פטירתו במאד). - שם אביו של ר' שלמה יואל לא נחרת על מצבתו, אבל שם אמו נחרת ושמה היה פיגא.

ניתן לשער שאביו היה הרבני הנגיד מו"ה נתנאל הכהן פריעד ז"ל אשר היה נגיד ותושב כפר בידקעוויץ הנ"ל, ועל שמו נקרא אח"כ בנו הג"ר נתנאל הדיין מראטצפערט.

ואציע בזה על מה יסדתי השערה זה, ואפרט בפרטות, כדי שיקל להקוראים להבין מאין אני בא ולמה נטה לבי לומר כן, ואולי יוכל מי מהקוראים למלאות החסרות ואולי גם להעמיד הנכון על מכונו.

איש אחד היה ושמו הרבני מו"ה ר' שלמה הכהן ז"ל בק"ק בראדי, אשר התייחס להגה"ק בעל סמיכת חכמים. היגר יחד עם (קרובו) הג"ר מאיר כהנא זצ"ל, מבראדי

לעיר טשעטשאוויץ במדינת סלאוואקיא. ר' מאיר נתקבל לאב"ד טשעטשאוויץ, ור' שלמה הכהן התיישב בכפר טישעץ Tusa / Tusic / Tusice הסמוך לטשעטשאוויץ, חי שם ונקבר שם, כה דברי ר' בנציון ווייס נכדו של הג"ר יהושע העשיל הכהן פריעד מקאפיש בתולדותיו לס' זכרון יהושע (בילגורי תרפ"ד):

ר' שלמה זקנינו הנ"ל היה דר בכפר טישעץ סמוך לעיר טשעטשאוויץ ושם מנוחתו כבוד, ובא לדור שמה ממדינת גאליציע מעיר הגדולה בראד בעת שבא הגה"צ המפורסם מוה"ר מאיר כהנא זצ"ל מבראד שנתקבל להיות רב אב"ד בק"ק טשעטשאוויץ בא הוא עמו מבראד ביחד לטשעטשאוויץ, [שמעתי מכ"ק אאמו"ר הגה"צ מוה"ר"א שליט"א ששמע מכ"ק אאז"ק זצ"ל"ה שאמר שהי' ממשפחתו של הגאון הנ"ל], ואחר זה קבע דירתו בכפר טישעץ הנ"ל, ומה מעשהו ועסקו היה שם לא נודע לי, כי גם כ"ק אאז"ק זצ"ל"ה אמר שלא הכיר אותו רק מאביו שמע כן, וזה שנים רבות לא דרו בכפר ההוא שום איש ישראלי, רק בית החיים ישן נמצא שם, וכפי הנראה הי' בשנים קדמוניות ישוב מישראלים [וכמה פעמים שמעתי ממנו וגם שאר אנשים שמעו ממנו הרבה פעמים שאמר שמקובל אצלו שהוא בא ממשפחות בית אביו מגזע של הרב הגה"ק מוה"ר נפתלי הכהן האבד"ק פראנקפורט דמיין זצלה"ה בעל סמיכת חכמים].

שני אחים נודע לנו, בני הרבני מו"ה ר' שלמה הכהן ז"ל מבראדי, אשר התיישבו בכפרים הסמוכים לטישעץ הנ"ל

אחד הצעיר: הרבני האבד"ק מו"ה ר' גדלי' הכהן פריעד ז"ל שהיה שו"ב בכפר מאלשיץ Malcice / Malca / Malcza הסמוך לכפר הנ"ל.

ר' גדלי' נפטר בדמי ימיו כבן שלשים לערך שנת תקפ"ג, שהרי בנו הג"ר יהושע העשיל נולד בשנת תקע"ו לערך והיה בן ז' שנים כשנפטר אביו ר' גדלי' הנ"ל, ע"כ שנפטר לערך שנת תקפ"ג [ראה גם בקו' גזע קודש בסו"ס ברכת אברהם, בני ברק תשס"ה]. אשתו מ' חנה ע"ה [כ"ה בס' שלשלת הזהב לר' דוד שפיטץ]. ולהם היה רק ג' ילדים ב' בנים ובת אחד, ה"ה הגה"ק ר' יהושע העשיל הכהן פריעד אבד"ק קאפיש בעל 'זכרון יהושע', והג"ר יחיאל מיכל הכהן פריעד אבי הג"ר נתנאל הכהן פריעד אבד"ק באלמאש אויווארוש בעל שו"ת 'פני מבין', והבת ה"ה מרת יוטא ע"ה.

וכה כתב ר' בנציון ווייס נכדו של הג"ר יהושע העשיל הכהן פריעד מקאפיש בתולדותיו לס' זכרון יהושע הנ"ל:

הרבני ר' גדלי' ז"ל היה דר בכפר מאלשיץ ואומנתו היתה במלאכת הקודש שהיה שו"ב של כפר הנ"ל והגלילות, ובעוד צעיר לימים כערך שלשים שנים הלך לעולמו למנוחות ושם מנוחתו כבוד,

השני הגדול: הרבני הנגיד מו"ה ר' נתנאל הכהן פריעד ז"ל מכפר בידקעוויץ

הוא התיישב בכפר בידקעוויץ Butka / Budkovce הסמוכה לטישעץ הנ"ל, ושם היה לנגיד וקצין, כאשר כתב הנ"ל:

אחיו הגדול ה"ה הרבני המופלג הנגיד ר' נתנאל הכהן ז"ל, והוא הי' דר בכפר בידקעוויץ סמוך ונראה לכפר מאלשיץ, ואצל שר והאדון של הכפר הנ"ל היה הוא משק ביתו המוציא ומכניס שנקרא איינקויפער השורים להמאסט שלו ולהשגיח על עובדי אדמה, כל הונו והנהלת רכושו היה נתונים בידו, כידוע שהיה כן בשנים קדמוניות שהשרים הי' להם איזה יהודי אחד להשגיח על הונם. ומזה היה ר' נתנאל הנ"ל מפרנס את עצמו בכבוד והיה בעל מכניס אורח גדול ביתו פתוח לכל עבר אורח, ובכל הגלילות והסביבות היה מכירים היטב שמו הטוב, ייקר וכבד ת"ח ועסק במצות.

אופן פטירתו של הרבני מו"ה ר' גדלי' הכהן ז"ל קשור עם אחיו הרבני מו"ה נתנאל ז"ל, ויסופר מעשה פלא שם:

וזמן מה קודם פטירת זקנינו הרבני ר' גדלי' הנ"ל, בא הוא אל אחיו ואמר לו, אחי יקירי וחביבי באתי בכון אצלך כי דבר גדול יש לי לדבר עמך, ושאלתי ובקשתי באיזה טובה גדולה לבקש אותך שתעשה עמדי, אולם לא אוכל לדבר מזה עד אשר תקבל עליך ותאמר לי שלא תבכה בשביל זה בשמעך הדברים הללו, ואז אספר לך את יזמי לבי ואת אשר עמדי במטמונות הלב שלא אוכל לגלות זאת רק לך, ואם לאו לא אדבר מאומה. ואחיו ר' נתנאל הנ"ל מחמת גודל האהבה שהיה קשורה ביניהם, התפלא מאד על המראה ההוא מה זה ועל מה זה בא פתאום אצלו לא שבת ולא חודש היום, והדבר סוד אשר טמון בקרבו לא רוצה לדבר רק בתנאי שלא יוריד דמעות, השתומם מאוד על דבר ההוא ולא היה בידו ברירה אחרת רק בתנאי שלא להוריד דמעות, השתומם מאד על דבר ההוא ולא היה בידו ברירה אחרת רק להבטיח לו שלא יבכה. ואמר לו אחיו ר' נתנאל הנ"ל ספר נא לי את אשר בלבבך, ואז פתח פיו הקדוש בקודש מלים ואמר לו, האדם השפל בעוה"ז איננו חי לעולם וימיו כצל עובר, וידוע תדע כי בא זמני ועתי לילך בדרך כל הארץ, וצעק עליו אחיו ר' נתנאל הנ"ל למה תדבר כדברים הללו, הלא צעיר לימים אתה, ויש לך אשה ובנים קטנים, ולמה להעלות על לשונך אלה הדברים שצריך האדם לעשות מחסום ורסן לפיו לשמור פיו ולשונו מלדבר דברים כאלו. ומיד התחיל ר' נתנאל ז"ל לבכות, כי באמת הכיר את אחיו ר' גדלי' ז"ל לאדם גדול, ודבריו עשו רושם בלבו עד שהתחיל לבכות. והשיב לו ר' גדלי' אחיו, אחי יקירי הלא הבטחת לי שלא תבכה, ותדע שכבר הוחלט הדבר כן, ורק בעבור זה באתי אצלך כי ידעתי שאתה אחי ואתה בעל מכניס אורח גדול ועסק במצות, ולכן באתי לבקש אותך שתעשה נא עמדי חסד ואמת לאחר מותי תקבל עליך להשגיח על אשתי עם שלשה בניה, ולשים עין השגחה עליהם בכל מכל כל, ולימים מועטים נתקיים דבריו ושבק לן חיים בז' אדר יום הלולא דיליה, ונשארה האלמנה עם שני בנים

עלי זכרון [טו] ג' אב תשע"ה

זכרים ובת אחת בערום ובחוסר כל, ולא היה בידם מאומה, כי אביהם ר' גדלי' ז"ל הי' עני ואביון כל ימיו. ור' נתנאל הנ"ל עשה כן כאשר צוה עליו אחיו, ולקח לביתו את האם והבנים, כבן ז' שנים היה אז כ"ק אאז"ק הגה"צ זצלה"ה [הרב מקאפישי הנ"ל] שנשאר יתום מאב ר"ל, והשני גדול בשתי שנים, הוא היה הרה"ג מו"ה יחיאל מיכל הכהן זצ"ל אביו של הרה"ג המפורסם מוה"ר נתנאל הכהן האבד"ק באלמאז איווארוש זצלה"ה, והבת מרת יוטא ע"ה אם של הרבני המופלג המנוח מוה"ר נתנאל ז"ל מקאפישי, ולבחל"ח הרבני המופלג מוה"ר מאיר שו"ב בק"ק מיהאלאוויץ נ"י.

ומעתה זה ברור, שלהאברך ר' גדלי' הכהן פריעד ז"ל לא היה רק ג' ילדים, ונפטר כבר בשנת תקפ"ג לערך, ור' שלמה יואל לא יתכן שיהיה נמנה בין ילדי ר' גדלי', שלא היה לר' גדלי' רק השלשה הנזכרים, וגם שאמו של ר' שלמה יואל היתה "פיגא" ולא "חנה". ויותר מזה שר' גדלי' נפטר כבר לערך שנת תקפ"ג, ור' שלמה יואל נולד רק לערך שנת תר"א.

כך שיותר מסתבר שהיה ר' שלמה יואל אשר נולד בבודקעוויץ בנו של אחד מתושבי בודקעוויץ, ה"ה ר' נתנאל הכהן פריעד ז"ל מבודקעוויץ, אשר כנראה האריך יותר ימים מאחיו, וגידל כאמור את צאצאי אחיו ר' גדלי' ז"ל. ומעתה היה ר' שלמה יואל בן דוד להג"ר יהושע העשיל מקאפישי ואחיו ר' יחיאל מיכל. לפי זה מובן גם השמות הנדירים "נתנאל" ו"גדליהו" שהיו נפוצים אצל צאצאי ר' שלמה יואל הכהן, שכן משפחה אחת המה, ונקראו אחר אביהם ודודם. בתקוה כי יתגלה לנו אם השערותנו אכן נכונה.

דובעריש וועבער - פה ברוקלין

גט מירושלים לבאניא

הרב והמו"ץ הראשון בקהלת חוסט רבי יעקב יליד זידיטשוב, מצאצאי רבי שמואל שמעלקא הלוי הורוויץ אב"ד ניקלשבורג וגיטו של רבי צבי הירש בעל עטרת צבי מזידיטשוב. נפטר בעת ביקורו בגלילות רבנותו, בכפר בריד, ביום כ"ח אדר תקפ"ב ושם מנו"כ.

חתנו הת"ח רבי חיים דוב מסאספאלו, השיא את בתו מרת פעסיל לרבי נפתלי גרינוולד, בנו של רבי ישראל חיים שנתגדל בבית דודו רבי אלעזר לעוו אב"ד סאנטוב בעל 'שמן רוקח'. בשנת תר"י נולד להם בנם רבי יעקב גרינוולד תלמיד גדולי דורו, ביניהם המהר"ם שיק וה'כתב סופר'. בשנת תרי"ד לערך נפטרה אמו מרת פעסיל בימי עלומיה, והנער רבי יעקב נתגדל אצל זקנו רבי חיים דוב

עלי זכרון [טז] ג' אב תשע"ה

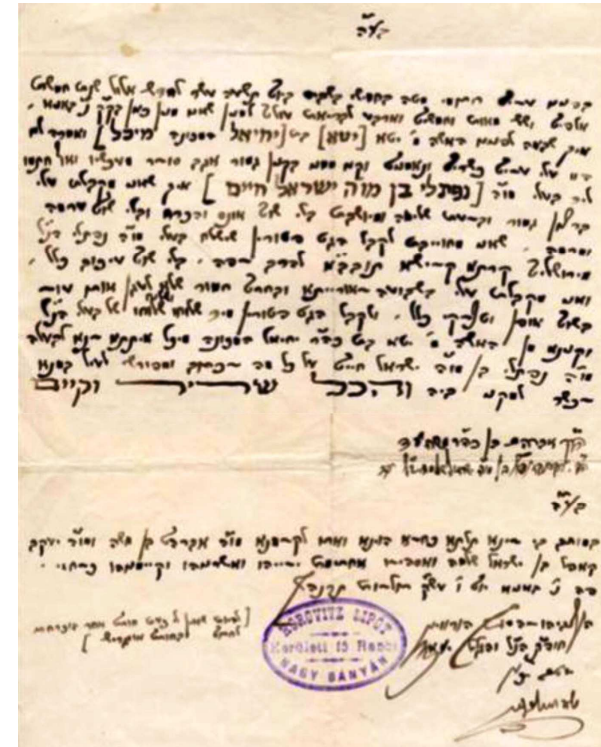
בסאספאלו, ולמד גם אצל דודו רבי ישראל חיים מטארני. לאחר נישואיו התיישב רבי יעקב בסיגעט, שם שימש כמגיד משרים. אביו רבי נפתלי שימש בצעירותו כשו"ב ומו"ץ. בשנת תרכ"ה התגורר בנאדי-באניא, ועדיין בשנת תרל"ב. "ואח"כ נדד לארץ הקדושה לירושלים, ושמה ישב על התורה ועבודה עד יום מותו". מנח"כ בהר-הזיתים.

פרטים מועטים אלו שאובים מתוך ספרי החוקר בתולדות חכמי הגר, רבי יקותיאל יהודה גרינוולד, ומספר 'חלק יעקב' עמ"ס אבות לאביו רבי יעקב גרינוולד הנ"ל.

מתי היה כבר גר רבי נפתלי בירושלים ומי היתה אשתו השניה לא היה ידוע לנו.

אשתקד יצא לאור הספר 'הרובץ בין המשפטים' ע"י ידידנו הרב שלום אליעזר שטראם מברוקלין, הכולל מדברי תורתם של רבי צבי יהודה הלוי הורוויץ אב"ד נאדי-באניא ובנו רבי שלמה הלוי הורוויץ מבאנפי הוניאד. בפרקי התולדות שבראש הספר הובא צילום מסמך שעליו חתום הרב מנאדי-באניא הנ"ל ובית דינו, ולהפתעתי גיליתי שהמדובר הוא מרבי נפתלי וזוגתו.

המסמך הוא מחודש אלול תרנ"ד, ומאשר ש"האשה מרת י"טא בת יחיאל המכונה מיכל" מתחייבת לקבל גט פיטורין מבעלה "מרה" נפתלי בן מרה" ישראל חיים" שישלח "מירושלים קרתא קדישא תובב"א להרב דפה". כנראה שבעת עלותו לארה"ק סירבה זוגתו להצטרף אליה, ולכן ה' הנידון שישלח לה גט פיטורין מהתם להכא. מי הוא אביה רבי יחיאל מיכל ושאר פרטים לא ידועים לנו לע"ע.

מבית מדרשו של ה'כתב סופר'

בשנת תשס"ט היה למראה עיני קונטרס בכת"י המכיל 78 עמודים, כולל הערות וחיידושים על מסכת תמורה דף על דף, ללא חתימת המחבר, תאריך או מקום כתיבה.

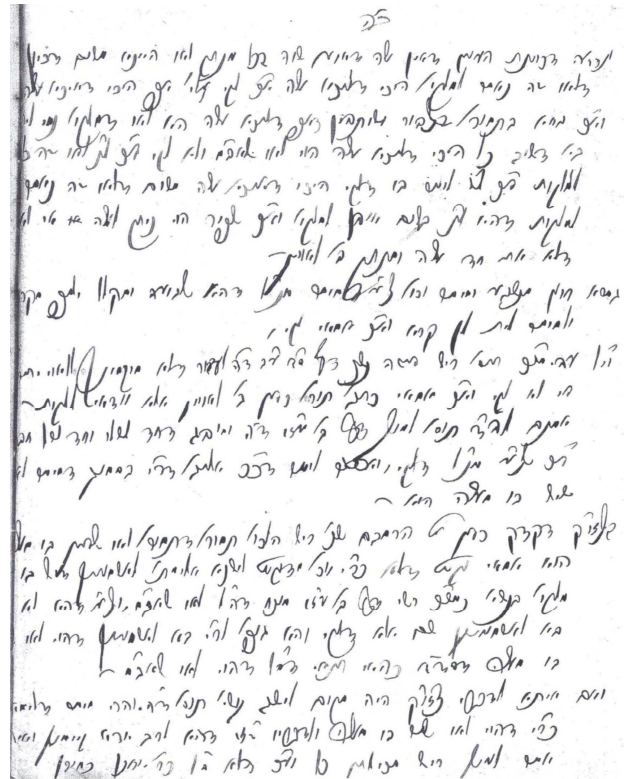
עברתי על כל עמודי הקונטרס, בכדי לנסות לדלות פרטים שיועילו אולי לזהות את כותבו. מצאתי שמות של חכמים, שהכותב מזכיר את הערותיהם בענינים שהעלה על גבי הכתב.

הוא מכנה אותם בחלקי שמות וברמזים: מהרי"ש [הקשה מהרי"ש נ"י עמ' 15, 27, 38, 51, 60, 65, 72]; מהרי"ש נ"י העיר (22); ישבתי בזה קושי' מהרי"ש נ"י שהקשה (37); ומהרי"ש נ"י אמר (51, 68); מה שהקשה מהרי"ש נ"י (55); ואמר מהרי"ש נ"י (61); יישב מהרי"ש נ"י (73) - מהר"ץ לינק [והב' מהר"ץ לינק נ"י רצה לומר עמ' 23]; ומהר"ץ לינק נ"י אמר (56) - מהר"י פ"מ [ויפה אמר מהר"י פ"מ נ"י עמ' 67]; והעירני מהור"י פ"מ נ"י (69); - מהרא"י [ותי' מהרא"י נ"י (38)].

את המכנה המשותף לשלושת הראשונים מצאתי בעיר טאפאלטשאן (סלובקיה), אשר בה היתה קהלה נכבדת, ובתוכם תלמידי חכמים מובהקים, מהם מרביצי תורה בישיבות שניהלו, ונהרו מכל הסביבה ומחוצה לה לחסות בצילם.

אחד המפורסמים שבהם, הוא רבי יצחק שווייגר. תלמידו הגדול של ה'כתב סופר' בפרשבורג, עד לנישואיו בשנת תרל"א עם בתו של הגביר רבי ישעי' יחזקאל לינק

עלי זכרון עלי זכרון ג' אב תשע"ה [יח] ג' אב תשע"ה

עמוד מהכת"י עמ"ס תמורה

מצבת רבי משה ניימן בפרשבורג

ממכתבים ספורים של רבי אברהם עם חתימת ידו מתארכים שונים, המשווה ביניהם יוכח שיש שינויים די משמעותיים ביניהם בצורת הכתב. אמנם מכתב אחד היה ממש דומה לצורת הכתב שבקונטרס שלפנינו.

לא הסתפקתי בהוכחה זו, ונסיתי למצוא הוכחות נוספות. לכן עיינתי בתוכן התשובות שב'הלכה למשה' אל רבי אברהם, ועלה בידי בס"ד לקבוע ברורות שאכן רבי אברהם הוא הכותב שלפנינו. שכן ב'הלכה למשה' ח"א סי' מח, תשובה "להרה"ג מר"ה אברהם פראגר נ"י רבדק"ק ט"ש, אודות "מש"כ להביא ראייה לחת"ס או"ח סי' ק"פ דאין עשה בשריפת כלאי כרם... ומש"כ דא"כ אמאי אמרו אפרו מותר בנפלה דליקה מאליה כדמוכח סוף תמורה, והא לא נעשה מצוותו...".

ובכת"י שלפנינו (עמ' 75): "גמרא אמר רב"ח כגון דנפלה דליקה דלא הוי אינש דנמעול, מכאן נ"ל ראייה לשיט' חת"ס או"ח סי' קפ... דאין עשה בשריפת ערלה וכלאי כרם יע"ש, דהא כאן בעצי הקדש מיירא בדליקה מאלי', וא"כ כיון דקתני חוץ... הקדש... ברישא כל הנשרפין אפרן מותר מיירא נמי בכה"ג... דמשו"ה מותרין דנעשה מצוותו... - ההמשך איננו לפנינו, שכן דף זה קרוע בחלקו. אולם די בזה כדי להוכיח שאכן רבי אברהם פראגר הוא בעל הקונטרס.

רבי אברהם הגיע לטאפאלטשאן בשנת תרמ"ז, ולאור הנתונים דלעיל ניתן גם לקבוע שהקונטרס נכתב בתקופה הראשונה לבואו לטאפאלטשאן. אז קבע לימודו במסכת תמורה, ונ"נ בענינים אלו עם חכמי העיר וסביבתה.

*

פרנס הקהלה בטאפאלטשאן. לאחר נישואיו ייסד חמיו עבורו בית מדרש, בו הרביץ תורה לצעירי הצאן במשך עשרות שנים עד לפטירתו. בשנת תר"מ נתמנה גם לדיין, ובמשך הימים ראש בית הדין בעירו. נפטר י"ג תשרי תרפ"ג. בנו הוציא לאור את חיבורו הגדול ברכת יצחק על התורה ודרשות. אליו מתכוון כנראה הכותב המכנהו: **מהר"ש**.

גיסו של הנ"ל (אחי אשתו) הוא רבי **צבי הרש לינק**, גם הוא שאב תורה בפרשבורג אצל ה'שבט סופר', בתקופה אחת עם רבי יוסף צבי דושינסקי רבה של גאלאנטא וחוסט ובסוף ימיו רבה של העדה החרדית בירושלים, שלמד שם עד לנישואיו בשנת תרנ"א. הוא יהיה אם כן **מהר"ץ לינק** שמזכיר הכותב דנן. רבי צבי הרש עבר לאחר נישואיו להתגורר בגאלאנטא, ונמנה בין היוזמים להכתרת רעו רבי יוסף צבי לרב העיר בשנת תרנ"ה. רבי צבי הרש נפטר י"ב חשוון תרע"ג. הספד עליו מגיסו הנ"ל נדפס בספרו ברכת יצחק.

בטאפאלטשאן התגורר גם חתנו של ה'חתם סופר', רבי צבי יהודה פרידמן. אחר מבניו, רבי **ישעי' פרידמן** למד ג"כ בפרשבורג אצל דודו ה'כתב סופר'. לאחר נישואיו עם בתו של רבי פנחס לינק הראש בית דין בטאפאלטשאן, המשיך להתגורר במקום וייסד בביתו בית המדרש מחזיקי תורה (שומרי התורה), בו הרביץ תורה. נפטר כ"ב אלול תרצ"ו. הוא כנראה **מהר"י פ"מ** שנזכר בקונטרס הנ"ל.

ובקשר ל**מהרא"י** הנזכר כאמור בכתב היד, הוא כנראה רבי **אברהם יהודה (ליב) טרוטצ'ר**. תשובה אליו בשו"ת 'שבט סופר' מופנה אליו בטאפאלטשאן בשנת תרמ"א. בשנת תרמ"ט כבר כיהן כרבה של צעצע ולאחר מכן בשאק-סעלעצע. שם נפטר ביום י"ח סיון תרצ"א.

לאור כל זאת שכל המוזכרים הנ"ל התגוררו בטאפאלטשאן, מסתבר להניח שגם הכותב בעצמו גר שם, אולם נותרה עדיין התעלומה לזהותו. המפתח שבעזרתו הגעתי בס"ד לפיענוחו הוא איזכור נוסף בכתה"י: "קושי' הרב **מהר"ם לק"ב** נ"י שהקשה לי" (עמ' 60). ה"ה רבי **משה ניימן** בנו של רבי דוד ניימן-לאקענבאך הראש בית דין בפרשבורג. רבי משה למד ג"כ בישיבת ה'כתב סופר' בפרשבורג, ומשנת תר"מ כיהן כרבה של קהלת זשאמבאקרעט הסמוכה לטאפאלטשאן, עד לפטירתו ביום י"ג סיון תרצ"ג ומנו"כ בפרשבורג. השאיר אחריו את חיבוריו הגדולים 'הלכה למשה' ג' חלקים, שו"ת וחיידושי ש"ס וסוגיות.

עיינתי בספריו הנ"ל כדי להיווכח עם מי מחכמי טאפאלטשאן עמד בקשרי מכתבים, ומצאתי כי ישנן הרבה תשובות אל רבי **אברהם הלוי פראגר** ראש בית הדין בטאפאלטשאן, הנושאים והנותנים בעמקי סוגיות הש"ס. תח"י נמצאים צילומים

הדיין ולאחר מכן הרב"ד בט"ש, רבי יצחק שווייגר הנ"ל מצטט "מה שאמרתי לפני קהל עדת ישורון בק"ק ט"ש לפני מטת הה"ג רב"ד דקהלתנו צ"ת... נסתלק הצדיק הזה ואבדה מרקת כלי חמדת', שהוא בא לכאן מעיר מולדתו פ"ב לכפר בעדינו ונתפס בעון הדור... הצדיק הזה תמים בלא מום נבחר להיות קרבן בעדינו, כי היה בקי וצדיק גמור... כי לא במהרה ימצא צדיק ות"ח כר"א פראגער זצ"ל..." (ברכת יצחק עמ' כ).

גם אחיינו רבי שבתי שעפטיל וייס אב"ד שימאני בהקדמת ספרו 'הלכתא רבתא לשבתא' מעלה קוים לדמות דודו ורבו:

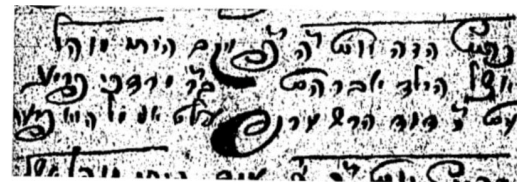
"מורי דודי הגאון... מעולם לא פגע בכבוד אדם... ואיזה דרך ארץ היה עומד ומפלפל אם זכה לדבר עם בעל השמועה... כל יודעיו ומכיריו ידעו, שהיה ת"ח גדול ואמיתי, ומאורי המדינה כהגאון המובהק מה"ו נטע וואלף [ליבר] ז"ל, והגאון בעל מהר"ם שיק ז"ל, והגאון ר' מענדיל [פנט] דעש ז"ל, והרה"ג ר"ר הרש [פרידמן] דליסקא ז"ל, כולם העידו עליו שראוי לישיב על כס הרבנות, בקהלה נאה ומפוארת. ואעפ"כ היה מיראי הוראה מאד... והיה נקי כפים, טוב ומטיב, היה נותן חומש, היה מקבל יסורין באהבה. היו יכולין להדפיס ספר מסיפור מעשיות אשר סבל. היה מתמיד גדול, ומימיו לא עבר חצות לילה בשינה אצלו, ומימיו לא עבר חצות לילה בשינה אצלו. ואיזה מוקיר ורחים ודחיל רבנן היה, מי שלא ראה ענותנותו, האיך הקטין עצמו נגד ת"ח, והאיך היה מחבב מתינוק קטן שהתחיל ללמוד עד למעלה היה מחבב. ואיזה אוהב ישראל, ואיזה אש להבה היה אם היה שומע בגנות של ת"ח. והאיך היה מחבב שבת, והאיך היה מקונן על חורבן בהמ"ק, תמיד היה נאנח ובוכה כאשר הזכיר החורבן. ואיזה עסקן במצות היה, לא הניח שום מצוה שלא היה עושה בשמחה בלי שום פניה..."

עמד במו"מ של הלכה עם רבים מגדולי דורו, ביניהם: רבי משה שיק אב"ד חוסט בעל שו"ת מהר"ם שיק; רבי אשר אנשיל יונגרייז אב"ד טשענגער בעל מנוחת אשר; רבי דוד ניימן-לקנבאך רב"ד פרשבורג בעל שו"ת ניר לדוד; רבי עמרם בלום אב"ד ב' אויפאלו בעל שו"ת בית שערים; רבי שמחה בונם סופר אב"ד פרשבורג בעל שו"ת שבט סופר ועוד.

מצאצאיו ידועים:

בנו יחידו רבי משה הלוי פראגר [תלמיד רבי שלום קוטנא אב"ד אייזנשטאט. נעקה"ש בשנות החורבן]; בתו מרת אסתר אשת רבי שלמה געלי [דודו מזכירו בראש ספרו 'שאלת יעקב': "חתן אחי מהר"א החשוב מו"ה שלמה געללייא". נכדו רבי זכרי' געלי רב דקהל עדת ישורון בוואשינגטון-הייטס (ניו-יורק)]; בתו מרת פייגא אשת רבי שלום יונג

עלי זכרון [כב] ג' אב תשע"ה

רישום מילת רבי אברהם פראגר בפנקס המוהל של רבי יאקב דייטש בפרשבורג

נמנה בין תלמידיו המובהקים של ה'כתב סופר' בפרשבורג. כן שאב מבאר תורתם של רבי שלמה קוועטש אב"ד ניקלשבורג ורבי נטע וואלף ליבר רב"ד פרשבורג.

בשנת תרכ"ה נשא את זוגתו לבית לעבלי במאראש-לודאש, ונשאר להתגורר שם (עדיין בשנת תרכ"ז), ובשנת תרכ"ט כבר חזר לפרשבורג, ובמשך הימים הוכתר כרב ומגיד בחברת פועלי צדק. בשנת תרמ"ז נתמנה לדיין וראש בית הדין בטאפאלטשאן, בה כיהן פאר עד לפטירתו ביום כ' כסלו תרס"ב ושם מנו"כ. על מצבתו נחרט (צילומו קבלנו מהרב דובעריש וועבער):

נ' ביום א' כ' כסליו ונ' ביום ב' כ"א בו תרס"ב לפ"ק

פ' ט'

איש דגול מרבבה שר בתורה
ויראה טהורה מוכתר ברום
המעלות ומדות נשגבות אוהב
ואהוב לכל כקש"ת מוהר"ר

אברהם פראגער

הלוי

רב"ד דקהילתנו זצוק"ל
ארון הקדש נלקח מאתנו
בחיר הבחירים ואוהב ישראל
ראש וראשון לבית דיננו
הליכתו בקדש מחיל אל חיל
מי יביא ויתן לנו תמורתו
פרושתו אמונתו גדולת ערכו
תנ"צ'ב'ה'
ושם אמו פיגה ע"ה

ג' אב תשע"ה [כא] עלי זכרון

אב"ד וערבויץ [ליד בערטי-אויפאלו. גר בטאפאלטשאן (כבר בשנת תרמ"ג), ולאחר מכן אב"ד ווערבויץ (כבר בשנת תרמ"ז), עד להסתלקותו בשנת תרפ"ב. לאחר שלא היו להם זש"ק נתפרדה החבילה]. בזיווגה השני נישאה לרבי ברוך קויפמאן בטאפאלטשאן [נפטרו לפני שנות החורבן ושם מנ"כ. בנם רבי ישראל משה קוחר באוסטרליה]; בתו מרת דבורה אשת רבי אברהם גרינברגר דיין בצעלדאמעלעק [נולד בפאי לאביו רבי מרדכי גרינברגר. תלמיד ה'שבט סופר'. משנת תרס"ה דיין בשארשאפ ומשנת תרס"ח בצעלדאמעלעק. מרת דבורה נפטרה בעת לידה כ"ב אב תרפ"א ושם מנ"כ. נולדו להם שבעה ילדים, וביניהם: בנם רבי שמחה בונם גרינברגר דיין ורב"ד בפרשבורג (משנת תש"ו) ולאחר מכן רב בניו-יורק (נפטר כ"ב סיון תשל"ז); בנם רבי ישראל משה גרינברגר שו"ב בחיפה (נפטר ט"ו טבת תשכ"ה). בזיוו"ש נשא רבי אברהם את מרת חיילה ה"ד בת רבי יצחק הלוי שווארץ דיין בהאלאש. נפטר כ"ה כסלו תש"ב ומנ"כ בצעלדאמעלעק]; בתו מרת רבקה רחל [ילידת תר"נ לערך. נפטרה י"א תשרי תשל"ח ומנ"כ בירושלים] אשת רבי משה ברייער [ב"ר שלמה ברייער ממאטערסדארף. מלמד בטאפאלטשאן ולאחר מכן במאטערסדארף. בסוף ימיו התגורר בירושלים עד לפטירתו ביום י"ב סיון תשי"ג ושם מנ"כ. מצאצאיהם: בנם רבי אברהם ברייער בטאפאלטשאן (נפטר בירושלים); בנם רבי אליהו אליקים ברייער (נפטר כ"ז ניסן תשס"ב); בנם רבי מרדכי ברייער בתל-אביב (נפטר ה' ניסן תשנ"ג); בנם רבי שלמה ברייער בירושלים; בתם מרת חיה ה"ד אשת רבי דוד ב"ר יוסף שטרייכר ה"ד בפישיטיאן; בתם הבתולה צפורה ה"ד; בתם מרת סרל (נפטרה בהרצליה) אשת רבי משה חיים פרלמן; בתם מרת מרים לאה אשת רבי ישראל משה הלוי מאנדל מפרשבורג – בני ברק (נפטר כ' תשרי תשס"ב)].

עוללות

לעלה 2 - מקום קבורת אַם החת"ס מרת ריזל בפפד"מ
עלי לציין שדודי הרב זאב לאנג זצ"ל אמר לי שהמצבה השקועה באדמה שמולה הוא עומד בצילום, היא מקום קבורתה. אלא שבימיו כבר היתה המצבה כה מטושטשת ושקועה באדמה שלא היה ניתן לקרוא את הכתוב בה.
הוא אמר שהספק היה אם זו מצבתה שלה, או שקברה היה ממש סמוך לה, כי מדי תשעה באב נאספו כ-400 מנשות פראנקפורט במקום זה בידיעה שהם עומדים ממש אצל קברה.

בנימין שלמה המבורגר – בני ברק

*

לעלה 2 - רבי ברוך בענדיט כ"ץ חתן רבי גדלי' מבוקין; רבי ברוך בענדיט כ"ץ דיין בפראג אפריון נמטייה! זה כמה שנים שאמרתי לחתני נ"י נכד ר' יעקב כ"ץ מקליינוורדיין, שר' ברוך בענדיט אביו, אינו הדיין בפראג המוזכר בשו"ת מהרי"ץ, שהיה מאוחר יותר. (ואעפ"י שכתוב כן ב'חת"ס ותלמידיו').

אמנם יש לברר אם הדיין בפראג הוא ר' ברוך בענדיט כ"ץ-טובער, תלמיד חכם שגר בגאלאנטא בתחילת כהונת מהרי"ץ דושינסקיא שם, ומשם הכירו. היה חתנו של רבי יעקב הכהן פישער אב"ד זאלא-מיהאלפא. כמה ממאמריו נדפסו בקובץ 'הנשר'. יש עמי הספר 'כסף נבחר' [מרבי ברוך בענדיט גאיטיין] שלו עם רישומים ממנו. בח"א הרישום קצוץ קצת למעלה ואני קורא: הס' הזה שייך לי ... אדוני ... המחבר זי"ע. הק' ברוך בענדיט... [וכנראה כ' 'מאדוני זקני המחבר'?!]. ובחלק שני ברור: 'ברוך בענדיט הכהן'. ובשער 'פאת השדה' (עקפעלד) כתב שקיבל ס' זה 'מידנ"פ המושלם בכל המעלות... כש"ת מו"ה יודא ליב פליישער נאוויזאמקי נכד המחבר ומו"ל אשר כעת מורה דת ואמונה לנטעי שעשועים בק"ק יש... [הוא היה גר בטעמעשוואר בעל משנה לעזרא על אבן עזרא]. 'אלה הדברים... ברוך בענדיט מגאלנטא...'. בכסף נבחר בכלל עוסק במצוה יש הגהה ארוכה ממנו, וחותרם עש"ק תבא תרצ"ח פה סעניצא. כן גם ב'הנשר' החמישי סימן ס' בשנת תרצ"ז, הוא חותרם 'מסעניצא'. ולפני כן כשו"ב בק' ס' יאן.

הק' שמעון אופמאן - מלבורן

בשולי הדברים:

פרטים נוספים אודות רבי ברוך בענדיט כ"ץ חתנו של רבי גדלי' גליק מבוקין, אי"ה בעלה הבא.

נערך ע"י הרב מ.א.ז. קינסטליכער
תגובות ורשומות יתקבלו ברצון
כל הזכויות שמורות